

سینما خورشیدهای ایران

از: مسعود کوهستانی نژاد

در حدود یک قرن از ورود پدیده شگرفی بنام سینما به ایران می‌گذرد. در این مدت فعالیت‌های گسترده‌ای برای معرفی و گسترش این رشته هنری از سوی بسیاری از دست‌اندرکاران سینما انجام شده که شرح آن در قالب کتب و رسالات مختلفی نگارش یافته است. علیرغم این موضوع، بدلیل تنوع منابع موجود تاریخی باز هم نکات ناگفتنی زیادی در خصوص فعالیت سینماهای اولیه ایران وجود دارد که

پرداختن به آنان کمک شایانی به ترسیم تاریخ سینما در ایران می‌کند. از جمله این نکات، فعالیت سینماهای موسوم به خورشید در ایران در عصر مشروطه است. در کتاب تاریخ سینمای ایران (جمال امید) در ذیل عنوان سینما خورشید می‌خوانیم: «در [سال] ۱۲۹۶ اردشیر خان سالن جدیدی را با نام سینما خورشید افتتاح کرد. بلیط‌های سینما خورشید یک، دو و سه ریال بود و درآمد سینما بین سی تا چهل تومان در روز در نوسان بود. تا اینکه فیلمهای پاتماگریان [ارتاشس پاتماگریان معروف به اردشیرخان] به پایان رسید و چون حاضر به گراییه فیلم‌های تازه نبود، سینما خورشید مجدداً تعطیل شد.»^{۱۵}

در نقل قول فوق، جمال امید به اعلاتی که در رابطه با سینما خورشید اردشیرخان در روز ۲۸ جوزا (خرداد) ۱۲۹۶ در روزنامه ایران چاپ شد، اشاره می‌کند: «سینمای خورشید [در] خیابان علاءالدوله آپسارتمان اردشیر، روبروی بانک روسی، از شب سه شنبه بیست و هشتم شهر جاری [۲۸ شعبان برابر ۲۹ جوزا (خرداد)] دایر می‌شود. با فیلم‌های جدید جنگ بین‌المللی بری و بحری از ساعت هشت دایر است الا ساعت دوازده همه شب دایر است.»

علیرغم آنکه در اعلان فوق برای نخستین بار از تشکیل سینما خورشید خبر داده شده، لیکن حداقل از هشت سال قبل از آن، در سال ۱۲۸۸، در همان مکان

یعنی آپارتمان اردشیر خان پرده‌های سینمایی به نمایش در می‌آمدند. در این رابطه اعلامه‌ای در سال ۱۲۸۸ در یکی از جراید تهران چاپ شد آمده است:

«تیا تر جدید، به عموم آقایان محترم معروض می‌دارد از شب بیست و ششم شهر شعبان المعظم ۱۳۲۷ [قمری برابر ۲۴ سنبله (شهریور) ۱۲۸۸ شمسی] در خیابان علاءالدوله مقابل بانک استقراضی در آپارتمان اردشیرخان

پرده‌های تازه نوظهور مستقیماً از پاریس می‌رساند، بدون اینکه پرده‌ها دیده شده باشد و هر سه شب به سه شب پرده‌ها تجدید می‌شود و هر شب از اول غروب تماشا شروع خواهد شد.»^{۱۶}

بدین ترتیب سینمای اردشیر خان از سال ۱۲۸۸ شروع بکار کرد، لیکن هشت سال بعد این سینما عنوان خورشید را به خود گرفت. البته بدیهی است وجود دو خبر مذکور دلیل بر آن نیست که در فاصله سالهای ۱۲۹۶-۱۲۸۸، سینمای اردشیرخان بطور مستمر فعالیت داشت. زیرا بحران‌های عمیق سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران در سالهای مزبور مانع اساسی برای تداوم هرگونه فعالیت هنری، از جمله سینما، بود.

نوشتمیم که اردشیر خان در سینما خورشید خود «فیلم‌های جدید جنگ بین‌المللی بری و بحری» را نمایش می‌داد. یک سال و نیم بعد از آن، در عقرب (آبان) ۱۲۹۷، اعلان دیگری با عنوان سینما خورشید در جراید تهران چاپ شد: «سینما خورشید: شب سه‌شنبه ۲۶ محرم ۱۳۳۷ [قمری برابر ۱۰ عقرب (آبان) ۱۲۹۷] نیم ساعت از شب گذشته در سینما خورشید یک سینمای مخصوصی داده خواهد شد:

به عایدی صلیب احمر انگلیس، با فیلم‌های جدید جنگی که تازه از لندن وارد شده و خیلی قابل توجه و شایان دیدن است.

قیمت بلیط: درجه اول ۲۰ قران- درجه دوم ۱۰ قران- درجه سوم ۵ قران- درجه چهارم ۳ قران. به جهت خرید بلیط رجوع شود به مسیو ژرژ در سفارت انگلیس.

پسر و گرام شب شنبه ۲۶ [محرم - ۱۰ عقرب]

۱- ملاقات پادشاه انگلیس به میدان

جنگ فرانسه ۲- عملیات با جرئت در بلندی‌ها ۳- جهازات جنگی انگلیس در موقع جنگ ۴- سرقت تعجب‌انگیز.

شب یکشنبه ۲۷ [محرم - ۱۱ عقرب]

از طرف مسیو پاتدفرو و مسیو آنتوان خان سوریو کین و کمپانی تماشاخانه، سینما تگراف دایر خواهد شد. چون خود مسیو پاتد اول مخترع این کار است به این جهت همه وقت

پوستر فیلم گراند سینما که با اقتباسی آزاد از ماجرای سالهای اولیه ورود سینما به ایران تهیه شده است. احتمالاً این گراند سینما همان سینما خورشیدی است که در گراند هتل دایر شده بود.

۱- ملاقات پادشاه انگلیس به جهازات جنگی ۲- عاشق شدن سارق سگ را دختر رئیس بانک ۳- تصرف کردن شهر مسین ۴- اطاق نوات در حمام مادام پسنسکی»^{۲۵}

سینما خورشید مذکور در خیابان علاءالدوله نیست، بلکه محل آن در خیابان لاله زار قرار دارد. در این سینما خورشید، دانش آموزان مدرسه دارالفنون که فعالیت خود را در مجمع دانش متمرکز ساخته بودند نیز «سینمای یا شکوهی» تشکیل داده و در آن «بهترین فیلمهای جدید جنگی»^{۲۶} را نمایش دادند. هدف دانش آموزان مذکور از نمایش دادن فیلم، کسب درآمد برای ادامه فعالیت‌های گروهی بود. در سالهای بعد فعالیت این سینما خورشید ادامه یافت. در ۷ سرطان (تیر) ۱۲۹۹، نمایش فیلم «سلطان شب» درام در چهار قسمت» برنامه این سینما بود. و افزون بر یک سال بعد در میزان (مهر) ۱۳۰۰ نیز «درام جدید ورود داستان جنگ‌های ناپلئون کبیر در پنج پرده مفصل» در سینما خورشید لاله زار به نمایش گذارده شد.

بعد از کودتا...

هنوز بیش از دو ماه از کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ نگذشته بود که سینما خورشید لاله زار، یک رقیب نزدیک به خود، پیدا کرد. اینبار یک پرده سینمایی در گراند هتل (خیابان لاله زار) بر پا شد که بر حسب نیاز تبلیغاتی به آن سینما خورشید نام نهادند. در ۲۵ حمل (فروردین) ۱۳۰۰ اعلاتی با عنوان سینما خورشید منتشر شد، در این اعلان آمده است: «به عموم آقایان محترم اعلام می شود که سینمای خورشید در سالون گراند هتل از روز شنبه هفتم شهر شعبان (۲۷ حمل (فروردین)) افتتاح خواهد شد. فیلم‌های جدید ورود قابل توجه نمایش داده می شود. نمایش از ساعت شش و نیم بعد از ظهر شروع و ساعت نه بعد از ظهر ختم می شود. به آقایان محترم اهل نظام و شاگردان مدارس از قرار صدی بیست و پنج تخفیف خواهد داد»^{۲۷}

صاحبان گراند هتل در روزهای بعد فعالیت مستمری را جهت جذب مشتری به سینما خورشید که در واقع چیزی جز یک پروژکتور و پرده نمایش در سالن عمومی آن هتل نبود، انجام دادند. اعلانات پی در پی سینما خورشید گراند هتل حکایت از این فعالیت دارد. از جمله در اول ثور (اردیبهشت) ۱۳۰۰: «درام بزرگ و بسیار عالی و جالب توجه «مکافات عشق» در چهار پرده از زندگانی اسپانیایی در پاریس به روی پرده می رود. این نمایش در روزهای دوم و سوم ثور تکرار می شود.»^{۲۸}

علاوه بر سینماهای سه گانه خورشید در تهران، در طی دوره زمانی فوق، سینمایی نیز در شهر رشت

تحت عنوان سینما خورشید فعالیت می کرد.

در سال ۱۲۹۶ یعنی همان سالی که اعلان سینما خورشید اردشیر خان در تهران منتشر شد، یک عمارت سینمایی در شهر رشت ساخته شد که نام سینما خورشید به آن دادند. در این خصوص در گزارشی که در سنبله (شهریور) ۱۲۹۶ منتشر شد، آمده است: «عمارت سینما که یکی از بناهای جدید عالی است، روح افزا [سوده] و درب آن با چراغ‌های الوان الکتریک منور [شده] و بالای درب [آن] با تمثال بی مثال اعلیحضرت همایونی مزین بود. بوقت [یوفه] سینما بطور خیلی قشنگ دایر [است]»^{۲۹}

سازنده و صاحب سینما خورشید رشت، علوش بیگ نام داشت که احتمالاً از اتباع دولت عثمانی بوده است. تنها گزارش موجود از فعالیت این سینما، اختصاص به برگزاری یک مراسم خیریه در آن دارد. در سال ۱۲۹۶، پس از غارت شهر ارومیه به وسیله گروه‌های شورشی (جلوهای گروهی از آسوری‌ها)، در تمام شهرهای ایران، رجال فرهنگی و سیاسی اقدام به تشکیل کمیته‌های جمع آوری اعانه جهت یاری رساندن به غارت‌شدگان ارومیه کردند. از جمله راه‌های تشویق مردم و دادن اعانه، برگزاری مجالس هنری (برگزاری تاتر، نمایش پرده‌های سینماتگراف و اجرای کنسرت موسیقی) بود. درآمد حاصله از برگزاری این مراسم‌ها، به غارت‌شدگان ارومیه اختصاص می یافت. نظیر دیگر شهرهای ایران، در رشت نیز «حسامین رشت در این کار خیر پیش قدمی کرده در ۱۴ شهر ذی قعدة [سد (مرداد)] در منزل آقای میر محمد حسین خان رئیس مالیه، مجلسی تشکیل داده بعد از مذاکرات، هیاتی به نام «هیات جمیع آوری اعانات برای غارت‌زدگان ارومی» از اشخاص مفصله: آقای معتمد السلطنه کارگذار- میر محمد حسین خان رئیس مالیه- مخاطب السلطان معاون حکومت- عبد الاحدزاده معاون تحدید- حسن زاده مدیر [جریده] بهلول- علوش بیگ صاحب سینما خورشید- معاضد الملک نماینده [حزب] اتفاق و ترقی- میرزا علی اکبر نهانوندی نماینده فرقه دموکرات، تشکیل دادند. هیات از میان خودشان آقای کارگذار را به صدارت و تحویل‌داری و آقای میرزا علی اکبر را به دفتر داری انتخاب نمودند.»^{۳۰} این کمیته به پیشنهاد علوش بیگ، نمایش فیلم در سینما خورشید رشت را در سرلوحه کار خود قرار داد.

«آقای علوش بیگ که یکی از صاحبان حمیت

است عایدات سینما خورشید را برای دو شب به غارت‌زدگان ارومی تخصیص داد. قیمت بلیط‌ها در هیات تعیین شده و فروش بلیط را به چند نفر از اعضاء برگزار نمودند. بعد از انتشار اعلان‌های لازمه و چاپ بلیط‌های نمایش و قبوض اعانه که در صدر هر کدام

جملات مؤثر دلسوزی قید شده بود، شروع به جمع آوری اعانه و فروش بلیط‌ها گردید. اگرچه غالب اجزاء ادارات از قبیل مالیه-نظمیه و تحدید [تریاک] و عده از اعیان و تجار حساس این شهر در خریداری بلیط و دادن اعانه به همدیگر سبقت می جستند، با این وصف می شود گفت هنوز در میان ماهاکه خودمان را جانشین ایرانیان سابق که صفحات اوراق تواریخ از کارهای خیر ایشان پر است، حس تعاون بیدار نشده‌ا و پاره از تجار خیلی متمول ما، علاوه بر اینکه چیزی نمی دادند نمایندگان هیات را مذمت می کردند.

لیله شب ۲۰ [ذیقعدة - اسد (مرداد)] یکی از نمایشها داده شد. در عمارت سینما هیات از واردین با کمال خوشروئی پذیرائی می کردند. چند نفر از خانم‌های محترم اروپائی گل می فروختند. قبل از شروع به نمایش آقای میرزا حسین خان جودت از طرف هیات نطق مفصلی نموده و از شرکت‌کنندگان در این امر خیر تشکر کردند. و به مردم حالی نمودند که پولهای جمع شده به چه وسیله به مقصد [ارومی] فرستاده خواهند شد. بعد از نشان دادن یکی دو پرده، حضرت آقای ظهیرالدوله^{۳۱} با کشکول شروع به جمع آوری اعانه فرمودند. هر کس به اندازه وسع و حس خود به کشکول این نوع پرست حقیقی، اعانه انداختند.

نمایش تقریباً در چهار از شب گذشته ختم و تماشاچیان با خوشحالی تمام متفرق شدند. حال هیات مشغول فروختن بلیط‌های نمایش دوم است و قرار گذاشته شده بعد از دادن نمایش و جمع آوری پول‌های اعانه و قیمت بلیط، صورت حساب مفصل نشر و اسامی اعانه‌دهندگان و حتی خریداران بلیط در اعلان مخصوص و در صورت امکان در جراید درج شود.»^{۳۲}

همانگونه که نوشته شد گزارش فوق تنها گزارشی است که تا کنون در دسترس نگارنده قرار گرفته است. امید آن است که تحقیقات بعدی دیگر محققان، نمایانگر سایر ابعاد فعالیت‌های سینماهای خورشید مذکور در این مقاله و احتمالاً سینماهای خورشید دیگری در ایران در سالهای بعد از انقلاب مشروطه تا آغاز سلطنت رضا شاه (۱۳۰۴ - ۱۲۸۶) باشد.

«پایان»

۱- امید، جمال تاریخ سینمای ایران، تهران، انتشارات روزنه، بهار ۱۳۷۴، ص. ۲۸.
 ۲- مندرج در نشریات تهران در سالهای ۱۳۰۴ - ۱۲۸۶ شمسی
 ۳- این ظهیرالدوله همانی است که مقبره‌اش در شمیران قرار دارد و از نزدیکان خانواده سلطنتی قاجار بود، اما با مشروطه خواهان همراهی و همگامی می کرد. به همین جهت در جریان به توب بستن مجلس شورای ملی خانه‌اش غارت شد و خودش هم تا مدتها محفی، و با مضایقی مواجه بود.